

عوامل مؤثر بر شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در شهر کاشان

نمونه موردی محله غربت‌ها و پمپ رعیتی

دکتر محسن شاطریان^۱ و امیر اشنویی^۲

چکیده

پیامد گسترش شهرنشینی سریع در ایران، پیدایش شهرهای بزرگ و ایجاد مناطق حاشیه‌نشین با بافت نابسامان و مسکن نابهنجار است. در این پژوهش، علل اصلی شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در شهر کاشان بررسی شده است. محلات حاشیه‌نشین در سه محله از شهر کاشان شامل محله غربت‌ها، پمپ رعیتی و لنجر شکل گرفته است. تحقیق حاضر در پی آن است که با شناخت وضعیت حاشیه‌نشینان در دو محله غربت‌ها و پمپ رعیتی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری حاشیه‌نشینی را مشخص نماید. روش پژوهش حاضر، روش اسنادی و پیمایشی با استفاده از پرسشنامه خودساخته است. با استفاده از روش اسنادی، ابعاد مفهومی و نظری موضوع مورد بررسی قرار گرفته و از روش پیمایشی نیز برای بررسی چگونگی توزیع و روابط بین متغیرهای وابسته و مستقل استفاده شده است. شیوه نمونه‌گیری، سهمیه‌ای است که توزیع پرسشنامه‌ها به صورت تصادفی در بین ۲۰۰ خانوار صورت گرفته است. متغیرهای مستقل تحقیق شامل مهاجرت، پایین بودن درآمد، بالا بودن اجاره بهای مسکن و سهولت تهیه مسکن و متغیر وابسته حاشیه‌نشینی است. در روش پیمایشی، پس از گردآوری اطلاعات با پرسش‌نامه و پردازش داده‌ها با نرم‌افزار SPSS، با توجه به سطح سنجش متغیرها از روش‌های آماری توصیفی و آماره‌های استنباطی کای اسکوار استفاده شده است. نتایج به دست آمده از تحقیق نشان می‌دهد میان عوامل جاذبه شهر کاشان و عوامل دافعه محل سکونت قبلی با حاشیه‌نشینی رابطه وجود دارد. همچنین، نتایج آزمون فرضیات حاکی از وجود ارتباط مستقیم و معنادار بین متغیر وابسته و متغیرهای مستقل است.

کلیدواژگان: حاشیه‌نشینی، کاشان، مهاجرت، درآمد، مسکن.

۱. عضو هیات علمی گروه جغرافیای دانشگاه کاشان

۲. کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری

مقدمه

حاشیه‌نشینی و اسکان غیر رسمی پدیده‌ای است که به دنبال تحولات ساختاری و بروز مسائل و مشکلات اقتصادی- اجتماعی مانند جریان سریع شهرنشینی و مهاجرت‌های روستایی لجام گسیخته در بیشتر کشورهای جهان بویژه کشورهای جهان سوم پدیدار گردیده است. این مشکل شهری صرفاً مسئله کالبدی و فیزیکی نبوده و از عوامل کلان ساختاری در سطح ملی و منطقه‌ای ناشی می‌شود. رشد فزاینده جمعیت شهری از توان سازمان‌های دولتی و غیر دولتی جهت توسعه و ارائه خدمات و تسهیلات شهری برای این جمعیت فزاینده پیشی گرفته و برآورده نشدن نیاز مسکن و سرپناه اقشار کم درآمد در فضای رسمی و برنامه ریزی شده شهر، حاشیه‌نشینی را به گونه‌ای بی‌سابقه گسترش داده است (هادیزاده بزار، ۱۳۸۲: ۷).

یکی از بارزترین نمودهای مهاجرت (به‌خصوص مهاجرت از روستا به شهر) در ایران مانند بسیاری از کشورهای توسعه نیافته نمود فضایی و فیزیکی این جریان مهاجرتی بوده که به صورت حاشیه‌نشینی ظاهر شده است. حاشیه‌نشینی در واقع حاصل اشتغال حاشیه مهاجرین است که به موجب آن هرگز دستمزد آن‌ها تکافوی یک زندگی حداقل در درون شهر به آن‌ها را نمی‌دهد (حسامیان و دیگران، ۱۳۸۸: ۱۱۲).

حاشیه‌نشینی را می‌توان نوعی سکونت در فضای شهری دانست که در تمامی ابعاد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، کالبدی و حقوقی با سایر انواع سکونت موجود در شهر تفاوت‌های اساسی را نشان می‌دهد (Coit, 1994:116).

شهر کاشان نیز از پدیده حاشیه‌نشینی بی‌نصیب نمانده است. محلات حاشیه‌نشین در سه محله از شهر شامل غربت‌ها، پمپ رعیتی و لتحر شکل گرفته است. تحقیق حاضر در پی آن است که با شناخت وضعیت حاشیه‌نشینان در دو محله غربت‌ها و پمپ رعیتی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری حاشیه‌نشینی را در شهر کاشان مشخص نماید و بتواند با ارائه راهکارهای مناسب جهت رهایی از این معضل و در نهایت، بهبود روند آن جهت توانمندسازی آنان با توجه به توان‌های محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی یعنی توسعه درون‌زا پردازد.

مبانی نظری

نظریات و دیدگاه‌های بسیاری در رابطه با پدیده حاشیه‌نشینی تاکنون از سوی صاحب‌نظرانی همچون نظریه ترکیبی لوئیس در رابطه با پیوندهای اجتماعی-قومی (پاپلی یزدی ورجی، ۱۳۸۳: ۳۱۰)، نظریه شهری شدن لوئیس ورث و جدایی‌های فضایی (همان: ۳۰۶)، نظریه‌های اکولوژی مکتب شیکاگو، نظریات رابرت پارک درباره رابطه مناطق مسکونی ارزان قیمت و حاشیه‌نشینی (ممتاز، ۱۳۸۳: ۱۲۸)، نظریه کلودگرون در مورد تغییر در نحوه استفاده از زمین و کمبود مسکن در مناطق حاشیه‌نشین، نظریه پل میدوز و افراین میزروچی مبنی بر مهاجرت و حاشیه‌نشینی (خوب‌آیند، ۱۳۸۴: ۴۸) و مکتب وابستگی و قوانین مهاجرتی روانشتاین مبنی بر مهاجرت افراد محروم از فرصت‌های شهری (اوبرای، ۱۳۷۰: ۷۰) ارایه شده است که در ادامه به برخی از این دیدگاه‌ها اشاره می‌شود.

دیدگاه اکولوژیک

برخی از پژوهشگران به مسأله حاشیه‌نشینی از دیدگاه اکولوژی شهری نگریسته‌اند و تلاش کرده‌اند تا با توجه به بافت فیزیکی شهر به مکانیزم پیدایش حاشیه‌نشینی بپردازند (زاهد زاهدانی، ۱۳۸۰: ۱۳). این دیدگاه بر پایه مکتب شیکاگو شهر را محل تنازع بقا و جای‌گیری مناسب‌تر در بهترین فضای شهری تحلیل می‌کنند.

این اندیشمندان، مهمترین عاملی را که در رابطه با شکل‌گیری حاشیه‌نشینی مدنظر قرار می‌دهند، مهاجرت از محیط‌های کوچک شهری و روستایی و ایجاد مناطق حاشیه‌نشین می‌باشد. آن‌ها بیان می‌دارند که با توجه به اینکه سرعت تحرک مکانی جمعیت بیشتر شده و میزان مهاجرت فزونی یافته، بحث از مهاجرت به مثابه پدیده اجتماعی نادرست می‌نماید و صحیح‌تر است که از آن تحت عنوان مسأله اجتماعی گفتگو شود (تقوی، ۱۳۷۸: ۱۱).

پارک با اشاره به برخوردهای فرهنگی و نژادی ناشی از مهاجرت، این پدیده را یکی از علل تحقق حاشیه‌نشینی قلمداد می‌کند (ربانی و دیگران، ۱۳۸۵: ۹۴). در واقع پارک (۱۹۶۷) مهاجرت و حاشیه‌نشینی را از دیدگاه بی‌سازمانی اجتماعی که پی‌آمد استیلای صنعت، سطوح بالای تحرک اجتماعی و تراکم بالای جمعیت است، مورد توجه قرار داده و بر این باور است که چنین تغییراتی در درون کلان‌شهرها ارزش‌ها و سنت‌های بزهکارانه و جنایی را توسعه می‌دهند. در

واقع با تحقق یافتن مهاجرت به دلایل مختلف و ورود خانواده‌های مهاجر به حاشیه شهرها، مهاجران اولین تجربه‌های حضور خود در مبدأ را با تفاوت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و محیطی جستجو خواهند کرد (فیندلی، ۱۳۷۲: ۸۲). با مهاجرت به مناطق حاشیه‌ای شهر نه تنها محل زندگی افراد تغییر می‌یابد، بلکه وضعیت اجتماعی آن‌ها، انسان و جامعه نیز دچار دگرگونی می‌شود (خباز بهشتی، ۱۳۸۰: ۴۵).

دیدگاه لیبرالی

دیدگاه لیبرالی شامل مجموعه نظریه‌های ترنر^۱ است (پیران، ۱۳۷۳: ۹۶). در این دیدگاه، پدیده حاشیه‌نشینی به عنوان یک واقعیت پذیرفته شده و به دنبال راهکارها و راه حل‌های بهینه‌سازی شرایط زندگی و سکونت در مناطق حاشیه‌نشین هستند (شیخی، ۱۳۸۰: ۳۰). اغلب اقتصاددان‌های لیبرال، مهاجرت‌های روستا به شهر را فرآیند توسعه اقتصادی مطلوب به شمار می‌آورند و تصور دارند که مهاجرت‌های داخلی فرآیند طبیعی است تا نیروی کار اضافی به تدریج از بخش روستایی نیاز رشد و توسعه صنعتی را تأمین کند. بنابراین از نظر اجتماعی مفید می‌دانستند، اما نتیجه کار، رشد شهرنشینی شتابان و ناهمگونی کلان شهرها را بدنبال داشت. لذا دیدگاه اقتصاددانان لیبرال تغییر یافت و مهاجرت را به عنوان عامل تشدیدکننده بیکاری شهری محسوب می‌کنند که در واقع فقر روستایی را به فقر شهری با کلیه محرومیت‌های آن تغییر مکان می‌دهد (تودارو، ۱۳۶۶: ۳۸۱).

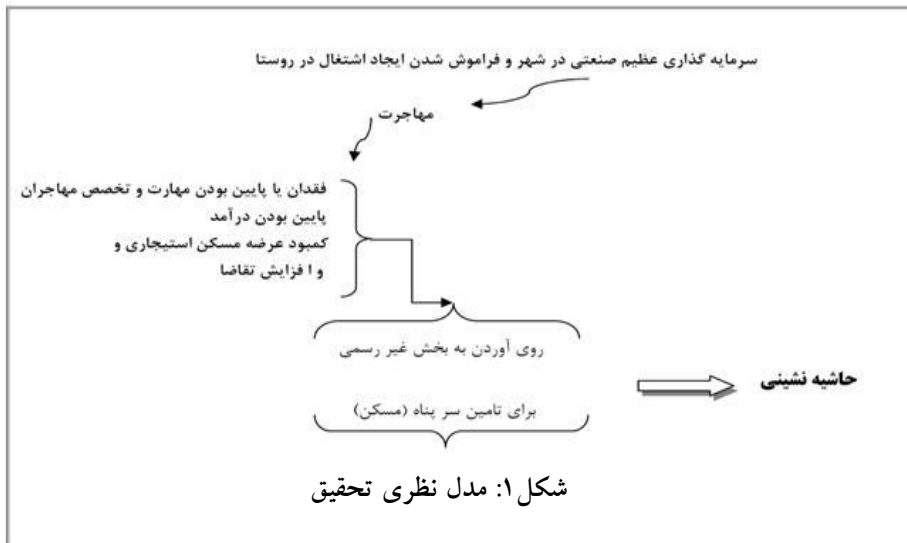
دیدگاه فرهنگ فقر

دیدگاه فرهنگ فقر، ابتدا از سوی اسکار لوئیس^۲ در سال ۱۹۵۹ ارائه شد (شیبانی، ۱۳۸۴: ۴۴). وی معتقد بود که فقرا، ارزش‌های منحط و عقب افتاده‌ای دارند که آن را به فرزندان خود نیز منتقل می‌کنند (Lewis: 1982:22). در نتیجه به اصرار بر زندگی در زاغه‌ها و آلونک‌ها پای می‌فشارند و شکل پیشرفته زیست را از لحاظ اقتصادی - اجتماعی و سیاسی نمی‌پذیرند بلکه با آن مقابله می‌کنند (اطهاری، ۱۳۸۱: ۳۰). به اعتقاد لوئیس (۱۹۹۸) حاشیه‌نشینی با فرهنگ فقر

1. John f turner

2. Luis

همراه بوده و ساکنین این مناطق که بیشتر از مهاجرین هستند، به لحاظ سوابق قومی و محدودیت در تحرک اجتماعی و پایگاه اقتصادی و اجتماعی پایینی که دارند با ساکنین سایر مناطق شهری متفاوت هستند. به طور کلی، این دیدگاه از این فکر حمایت می‌کند که فقیران، فقیرند چون فقیرند و غذا و آموزش کودکان فقیر، بد و نامناسب است و از خانواده‌ها و بزرگان فرهنگ خود می‌آموزند که فقر را به عنوان امری اجتناب‌ناپذیر بپذیرند (فکوهی، ۱۳۸۳: ۱۹۶ و گیلبرت و گالگر، ۱۳۷۵: ۱۹۲).

سوالات و فرضیات

با الهام و بهره‌گیری از رویکردهای نظری مطرح شده در این نوشتار و برای تبیین علل شکل‌گیری مهاجرت در شهر کاشان، سوال اصلی و فرضیه‌های تحقیق در ذیل آمده است. سوال اصلی تحقیق این است که مهمترین عوامل مؤثر بر شکل‌گیری حاشیه‌نشینی شهر کاشان کدامند؟ چهار فرضیه نیز، برای جواب دادن به این سوال مطرح می‌شود:

۱. از علل شکل‌گیری پدیده حاشیه‌نشینی در شهر کاشان، مهاجرت می‌باشد.
۲. سهولت تهیه مسکن، از علل شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در کاشان می‌باشد.
۳. پایین بودن درآمد افراد، از علل شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در کاشان می‌باشد.
۴. بالا بودن اجاره مسکن، از علل شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در کاشان می‌باشد.

روش تحقیق

روش پژوهش حاضر، روش اسنادی و پیمایشی است. جامعه آماری را ساکنان محلات غربت‌ها و پمپ رعیتی با جمعیت ۲۵۰۰ نفر یعنی ۴۰۰ خانوار تشکیل می‌دهند. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۲۰۰ خانوار تعیین شد که توزیع پرسشنامه‌ها به صورت تصادفی صورت گرفته است. متغیرهای مستقل تحقیق شامل مهاجرت، پایین بودن درآمد، بالا بودن اجاره بهای مسکن و سهولت تهیه مسکن و متغیر وابسته حاشیه‌نشینی است. پس از گردآوری اطلاعات با پرسش‌نامه و پردازش داده‌ها با نرم‌افزار Spss، با توجه به سطح سنجش متغیرها از روش‌های آماری توصیفی و آماره‌های استنباطی کای اسکوار استفاده شده است.

معرفی منطقه مورد مطالعه

کاشان یکی از مهمترین شهرهای استان اصفهان است که دارای ۳ بخش و ۶۷ روستا است شکل (۲). فاصله این شهر تا تهران ۲۳۰ کیلومتر، تا قم ۹۵ کیلومتر و تا اصفهان ۲۰۲ کیلومتر است. کاشان، با قرار داشتن بر روی زنجیره بزرگراه‌های کشور و واقع بر سر راه اصلی ارتباطی شهرها و استان‌های شرقی و شمالی و غربی کشور، با شهرها و استان‌های مرکزی، جنوب و جنوب شرقی از موقعیت ممتازی برخوردار است. جمعیت ۴۰۰۰۰۰ نفری شهر در مساحتی قریب به ۲۱۰۰ هکتار سکنی گزیده‌اند (شاطریان، ۱۳۸۸: ۳۱). محلات حاشیه‌نشین در سه محله از شهر کاشان شامل محله غربت‌ها، پمپ رعیتی و لتحر شکل گرفته است. همانگونه که در شکل (۳) مشاهده می‌شود از نظر تقسیمات نواحی در شهر کاشان محله غربت‌ها در ناحیه دو شاهد و محله پمپ رعیتی در ناحیه سه دشت افروز قرار گرفته‌اند.

مشاهدات میدانی و مصاحبه با مسئولان شهرداری کاشان بیانگر آن است که سودجویی زمین خواران و سوءاستفاده آنان از ناآگاهی مهاجران در رشد پدیده حاشیه‌نشینی در شهر کاشان مؤثر است. برخی از سودجویان اکنون با صدور اسناد غیرقانونی و قولنامه‌های محلی به فروش زمین‌های حاشیه شهر به متقاضیان اقدام می‌کنند و متأسفانه متقاضیان نیز به علت ناآگاهی از تخریب این سازه‌ها توسط شهرداری اقدام به خرید زمین‌ها می‌کنند. پایین بودن سطح بهداشت عمومی و سلامتی، فقدان شغل رسمی و درآمدهای کافی، وجود خرده فرهنگ‌های خاص

مناطق کوچک از ویژگی‌های محلات حاشیه‌نشین شهر کاشان است.

یافته‌های توصیفی

با توجه به نتایج به‌دست آمده، در مورد ویژگی‌های نمونه مورد بررسی، ۸۵٪ پاسخگویان به زبان فارسی و ۱۴٪ به زبان ترکی و یک درصد به زبان عربی صحبت می‌کردند. در مورد تحصیلات ۸٪ بی‌سواد، ۳۷٪ تحصیلات ابتدایی، ۳۱٪ سیکل و تنها ۱۱٪ دارای مدرک دانشگاهی‌اند. از نظر اشتغال، ۱۳٪ بیکار، ۴٪ در بخش دولتی، ۲۱٪ در بخش خصوصی، ۵۷٪ شغل آزاد و ۵٪ بازنشسته‌اند. از نظر درآمد، یک درصد کمتر از پنجاه هزار تومان، ۱۳٪ بین ۵۰ تا ۲۰۰ هزار تومان، ۴۹٪ بین ۲۰۰ تا ۳۵۰ هزار و ۲۸٪ بالاتر از ۳۵۰ هزار تومان درآمد دریافت کرده‌اند. ۵۹٪ از پاسخگویان از داخل شهرستان کاشان هستند که از شهرها و روستاهای اطراف این شهرستان به این مناطق مهاجرت کرده‌اند و ۴۱٪ از پاسخگویان از بیرون از شهرستان کاشان (که اغلب از شهرهای همدان و تهران) هستند. ۵۴٪ رضایتشان از محل زندگی کم، ۳۸٪ متوسط، ۸٪ زیاد است. بر طبق جدول (۱) ۱۷٪ از پاسخگویان، وجود بازار کار و اشتغال مناسب در کاشان را به عنوان تأثیرگذارترین عامل، جهت سکونت کاشان ذکر کرده‌اند. در مقابل پایین بودن قیمت و اجاره بهای زمین و مسکن و امکانات و خدمات رفاهی هر کدام ۳٪، نزدیکی به اقوام و خویشان ۶٪ و ۱۲٪ هم موارد دیگری را در انتخاب شهر کاشان برای زندگی مؤثر دانسته‌اند.

جدول ۱: عوامل جاذبه شهر کاشان

گویه‌ها	تعداد	درصد از کل
وجود بازار کار و اشتغال	۳۴	۱۷
پایین بودن قیمت و اجاره بها زمین و مسکن	۶	۳
امکانات و خدمات رفاهی	۶	۳
نزدیکی به اقوام	۱۲	۶
سایر موارد	۲۴	۱۲
ساکنان بومی کاشان	۱۱۸	۵۹
کل	۲۰۰	۱۰۰

جدول (۲) نشان‌دهنده توزیع فراوانی علت عزیمت از محله قبلی از دید پاسخگویان است. ۲۵٪ علت مهاجرت خود را گرانی قیمت زمین و مسکن در مبدأ ذکر کرده‌اند، ۱۷٪ بالا بودن اجاره مسکن، ۴٪ دوری از محل کار، ۵٪ دوری از اقوام و خویشان، ۲٪ همه موارد را علت مهاجرت خود دانسته‌اند، ۱۰٪ موارد دیگر (به خاطر همسر، همراه پدر آمده‌اند، مسائل امنیتی و....) و ۳۶٪ علتی را ذکر نکرده‌اند.

جدول ۲: عوامل دافعه محل سکونت قبلی

کل	درصد از کل	تعداد	گویه‌ها
۹۰	۴۵	۹۰	ساکنان بومی شهر
۱۱۰	۲۵	۵۰	گرانی قیمت زمین و مسکن
	۱۷	۳۴	بالا بودن اجاره مسکن
	۴	۸	دوری از محل کار
	۵	۱۰	دوری از اقوام و خویشان
	۲	۴	همه موارد
	۱۰	۲۰	همراه خانواده شان
۷۴	۳۶	۷۴	ذکر نشده
۲۰۰	۱۰۰	۲۰۰	کل

جدول (۳) مربوط به علت انتخاب محل زندگی است. همانگونه که مشاهده می‌شود، به هنگام انتخاب منطقه مسکونی، عامل اقتصادی نه تنها در زمینه قیمت زمین، خانه و میزان اجاره بها نقش اساسی دارد، بلکه در موقع محل مسکونی نسبت به محل کار، خدمات عمومی و... نیز اثر می‌بخشد. ارزیابی قیمت زمین و مسکن به عنوان مهمترین عامل توسط پاسخگویان ذکر شده است (۴۴٪) که نقش به‌سزایی در انتخاب آن‌ها داشته است. ۳٪ پایین بودن اجاره مسکن، ۵٪ نزدیکی به محل کار، ۶٪ نزدیکی به اقوام، ۵٪ نیز از عوامل دیگری هستند که سبب جذب مهاجران به این مناطق شده است. همانطور که در جدول مشاهده می‌شود، تعداد ۷۰ نفر از پاسخگویان از جواب دادن به این سوال امتناع کرده‌اند، مشاهدات میدانی نگارندگان نشان

می‌دهد که میزان بزهکاری از نوع خرید و فروش مواد مخدر در بین ساکنان مشاهده می‌شود و عدم پاسخگویی نیز به همین علت می‌باشد.

جدول ۳: علت انتخاب محل فعلی برای زندگی

گروه‌ها	تعداد	درصد از کل
ارزانی قیمت زمین و مسکن	۸۸	۴۴
پایین بودن اجاره مسکن	۶	۳
نزدیکی به محل کار	۱۰	۵
نزدیکی به اقوام	۱۲	۶
سایر موارد	۱۰	۵
ذکر نشده	۷۰	۳۷
جمع	۲۰۰	۱۰۰

یافته‌های تحلیلی

فرضیه ۱: از علل شکل‌گیری پدیده حاشیه‌نشینی در شهر کاشان، مهاجرت است. نتایج به‌دست آمده در مورد رابطه این متغیر با حاشیه‌نشینی نشان می‌دهد که با سطح معنی‌داری (۰/۰۰۰) و ضریب ۱۴۵/۵ رابطه معنی‌دار است. نتایج ضریب همبستگی کای اسکوار در جدول (۴) مشاهده می‌شود. همانطور که رابرت پارک عامل مهاجرت را یکی از علل اصلی حاشیه‌نشینی دانسته است. وی در اثر خود به نام «مهاجرت و انسان حاشیه‌نشین»، حاشیه‌نشینان را انسان‌های دوگانه می‌داند که در دو هستی جداگانه و متمایز زندگی می‌کنند. بنابراین، از نظر شخصیتی ناپایدار و دوگانه هستند. وی درباره مهاجرت که به حاشیه‌نشین منجر می‌شود، اظهار می‌دارد مهاجرت موقعیتی را فراهم می‌کند که در آن فرد خود را برای زیستن در میان دو فرهنگ متمایز و مختلف مهیا می‌سازد (پارک، ۱۹۸۲: ۸۱).

جدول ۴: ضریب همبستگی بین حاشیه‌نشینی و مهاجرت

معنی داری	درجه آزادی	میزان	ضریب همبستگی
۰/۰۰۰	۴	۱۴۵/۵	کای اسکوار

فرضیه ۲: سهولت تهیه مسکن، از علل شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در کاشان است. همانگونه که ودل^۱ بیان می‌دارد پایین‌بودن ارزش ملک، پایین‌بودن قیمت زمین، پایین‌بودن قیمت و میزان اجاره بهای مسکن در این مناطق از دلایل اصلی شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین است. مسأله تأمین و دسترسی آسان‌تر به سرپناه در مناطق حاشیه‌نشین، به عنوان یک عامل اقتصادی بسیار مؤثر، سبب می‌شود تا گروه‌های مهاجر و افراد کم درآمد شهری، مناطق مذکور را برای اسکان، بر سایر مناطق شهری ترجیح دهند (به نقل از زنگی‌آبادی، ۱۳۸۴: ودل، ۲۰۰۲). با توجه به جدول (۵) با ضریب ۱۹۶/۳۸۱، و سطح معنی‌داری که کمتر از ۰/۵ است، نشان‌دهنده تأیید فرضیه و ارتباط میان دو متغیر است.

جدول ۵: ضریب همبستگی بین سهولت تهیه مسکن و حاشیه‌نشینی

معنی داری	درجه آزادی	میزان	ضریب همبستگی
۰/۰۰۰	۴	۱۹۶/۳۸۱	کای اسکوار

فرضیه ۳: پایین بودن درآمد، از علل شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در کاشان است. همانطور که در جدول (۶) آمده است، با استفاده از آزمون کای اسکوار و ضریب ۱۸/۸ و سطح معنی‌داری (۰/۰۰۰) میان دو متغیر رابطه‌ای معنی‌دار وجود دارد. بدون شک عامل بسیار مهم در تصمیم‌گیری به هنگام انتخاب محل زندگی، میزان درآمد است (شکویی، ۱۳۶۹: ۴۴). همانطور که اسکار لویس بیان می‌دارد فرهنگ فقر در میان حاشیه‌نشینان، عامل اساسی در اجتماعی شدن فقرا می‌باشد و چنان ریشه‌دار است که حتی با از میان رفتن فقر در این مناطق، تمایل به پایداری و تداوم دارد (فکوهی، ۱۳۸۳: ۱۹۹). در واقع برآیند عملکرد توسعه وابسته همانا پیدایش شکاف

طبقاتی میان شهر و روستا و در نتیجه ظهور گروه‌های حاشیه‌نشین شهری است.

جدول ۶: ضریب همبستگی بین پایین بودن درآمد و حاشیه‌نشینی

معنی داری	درجه آزادی	میزان	ضریب همبستگی
۰/۰۰۰	۳	۱۸/۸۷۸	کای اسکوار

فرضیه ۴: بالا بودن اجاره مسکن، از علل شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در کاشان است. با اجرای آزمون کای اسکوار با ضریب ۷۵/۷۱ و درجه آزادی ۵ و سطح معنی‌داری که از ۰/۵ کمتر است، مشخص شد که بین دو متغیر رابطه‌ای معنی‌دار وجود دارد. با افزایش میزان اجاره حرکت و تمایل به مناطق حاشیه‌نشین افزایش می‌یابد (جدول شماره ۷).

جدول ۷: ضریب همبستگی بین بالا بودن اجاره و حاشیه‌نشینی

معنی داری	درجه آزادی	میزان	ضریب همبستگی
۰/۰۰۰	۵	۷۵/۷۱۴	کای اسکوار

نتیجه‌گیری

پایامد گسترش شهرنشینی سریع در ایران، پیدایش شهرهای بزرگ و ایجاد مناطق حاشیه‌نشین با بافت نابسامان و مسکن نابهنجار است. شهر کاشان نیز از این پدیده، بی‌نصیب نمانده است. در این تحقیق، سعی شد تا علل اصلی شکل‌گیری حاشیه‌نشین در شهر کاشان در دو محله غربت‌ها و پمپ رعیتی مورد بررسی قرار گیرد.

حاشیه‌نشین به عنوان متغیر وابسته و سهولت تهیه مسکن، بالا بودن اجاره، مهاجرت و درآمد به عنوان متغیرهای مستقل در نظر گرفته شد. نتایج فرضیات نشان می‌دهد که بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته یعنی حاشیه‌نشین رابطه معنی‌دار وجود دارد.

با توجه به نتایج به‌دست آمده از این تحقیق، در صورت کنترل این عوامل در برنامه‌ریزی‌های کوتاه و میان‌مدت توسعه، می‌توان از گسترش حاشیه‌نشین جلوگیری به عمل آورده و با توزیع عادلانه امکانات در سطح شهر، این پدیده را مهار کرد. البته در اینجا نباید نقش تأثیرگذار دولت در ایجاد و بهبود و کاهش یا افزایش وضعیت حاشیه‌نشین، توزیع عادلانه امکانات رفاهی، آموزشی، شغلی و بهداشتی، ایجاد و استقرار کانون‌های فرهنگی و تفریحی و ... را فراموش کرد. دولت باید سعی کند به منظور ساماندهی این محلات، اولاً شناخت و درک درست و عمیقی از ساختار و پویایی درونی آن‌ها داشته باشد و در مرحله بعد، با اتخاذ سیاست‌های مشارکتی و مبتنی بر اعتمادسازی متقابل از طریق حمایت‌های هوشمند، با هدف تأمین نیازهایشان با اولویت‌بندی که از سوی حاشیه‌نشینان مشخص می‌شود، به خارج شدن تدریجی این مناطق از شکل معمول به شکل متعارف کمک کند.

منابع

۱. اطهاری، کمال (۱۳۸۱)، عدالت در فضا، فصلنامه هفت شهر، شماره نهم و دهم؛
۲. اوبرای، اس (۱۳۷۰)، مهاجرت، شهرنشینی و توسعه، ترجمه: فرهنگ ارشاد، انتشارات مؤسسه کار و تأمین اجتماعی؛
۳. پاپلی یزدی، محمدحسین؛ حسین رجیبی سناجردی (۱۳۸۳)، نظریه شهر و پیرامون آن، انتشارات سمت؛
۴. پیران، پرویز (۱۳۷۳)، آلودگی ناشی از ایران، ماهنامه اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۸۸-۸۷، مؤسسه اطلاعات؛
۵. تقوی، نعمت‌الله (۱۳۷۸)، جامعه‌شناسی روستایی، انتشارات دانشگاه پیام نور؛
۶. تودارو، مایکل (۱۳۶۶)، توسعه اقتصادی در جهان سوم، جلد اول، ترجمه غلامعلی فرجادی، انتشارات مجموعه برنامه و توسعه؛
۷. حسامیان، فرخ و دیگران (۱۳۸۸)، شهرنشینی در ایران، چاپ هفتم، انتشارات آگه؛
۸. خباز بهشتی، زهرا (۱۳۸۱)، مهاجرت: بررسی مشکلات مهاجران در جهان، انتشارات آشیانه کتاب؛
۹. خوب‌آیند، سعید (۱۳۸۴)، تحلیل فضایی علل شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در اصفهان، پایان‌نامه دکتری، دانشگاه اصفهان؛
۱۰. ربانی، رسول و دیگران (۱۳۸۵)، بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری مسأله حاشیه‌نشینی و پیامدهای اجتماعی آن در شهر اهواز، فصلنامه جغرافیا و توسعه، شماره ۴، صص ۸۹-۱۱۴؛
۱۱. زاهدزاهدانی، سعید (۱۳۸۰)، حاشیه‌نشینی، چاپ دوم، انتشارات دانشگاه شیراز؛
۱۲. زنگی‌آبادی، علی و همکاران (۱۳۸۴)، تحلیل علل اقتصادی - اجتماعی حاشیه‌نشینی در شهر اصفهان، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان (علوم انسانی)، جلد هجدهم، شماره یک، صص ۱۷۹-۱۹۲؛
۱۳. شاطریان، محسن (۱۳۸۸)، تحولات فضایی و جمعیتی شهرستان کاشان، انتشارات دعوت؛
۱۴. شکویی، حسین (۱۳۶۹)، جغرافیای اجتماعی شهرها، اکولوژی اجتماعی شهر، چاپ دوم، انتشارات دفتر مرکزی جهاد دانشگاهی؛
۱۵. شیبانی، ملیحه (۱۳۸۴)، فقر، محرومیت و شهروندی در ایران، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال پنجم، شماره ۱۸، صص ۶۴-۴۱؛
۱۶. شیخی، محمد (۱۳۸۰)، تبیین فرآیند شکل‌گیری و دگرگونی سکونتگاه‌های خودرو و پیرامون کلان شهر تهران مطالعه موردی اسلام‌شهر، اکبرآباد و سلطان‌آباد، پایان‌نامه دکتری، دانشگاه تهران؛
۱۷. فیندلی، سل (۱۳۷۲)، برنامه‌ریزی مهاجرت‌های داخلی، ترجمه عبدالعلی لهسایی‌زاده، انتشارات نوید؛
۱۸. فکوهی، ناصر (۱۳۸۳)، انسان‌شناسی شهری، چاپ اول، نشر نی؛

۱۹. گیلبرت، آلن و گالگر، ژوزف (۱۳۷۵)، شهرها، فقر و توسعه، شهرنشینی در جهان سوم، ترجمه پرویز کریم ناصری، انتشارات اداره کل روابط عمومی و بین‌المللی شهرداری تهران؛
۲۰. ممتاز، فریده (۱۳۸۳)، جامعه‌شناسی شهر، انتشارات شرکت سهامی انتشار؛
۲۱. هادی‌زاده‌بزاز، مریم (۱۳۸۲)، حاشیه‌نشینی و راهکارهای ساماندهی آن در جهان، چاپ اول، انتشارات شهرداری مشهد با همکاری انتشارات تیهو؛
22. Coit, K. (1994), Self – Help Housing for The Poor, A Cross, Cultural Study, Cities, No 11;
23. Lewis, Oscar. (1998), The Culture of Poverty, Society, Vol. 35 No. 2, 7-30;
24. Lewis, G.J. (1982). Human Migration, Croon Helm, London;
25. Park, Robert, E. (1967), The City Suggestion for the Investigation of Human Behavior in Urban Environment, Chicago University Press;
26. Vedeld T. Abhay S. (2002), Livelihoods and Collective Action among slum Dwellers in a Mega-city (New Delhi). Available on www.dlc.dlib.indiana.edu.

Archive of SID